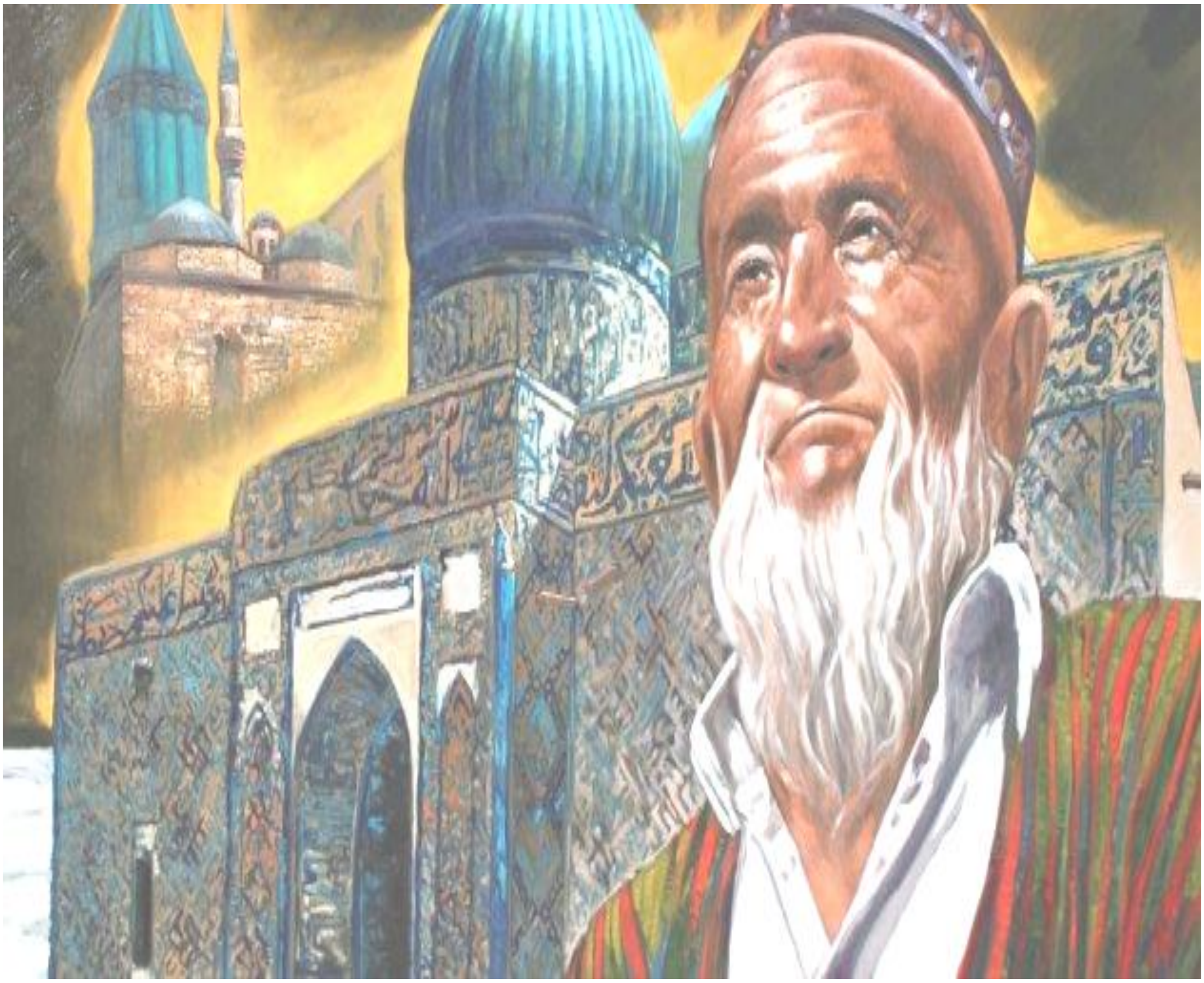
PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE DÎVÂN-I HİKMET SOHBETLERİ

“HAKİKATLİ VE SİYASETLİ İNSAN OLMANIN İMKÂNI: IŞK, SIDK VE LİYAKÂT KAVRAMLARI AÇISINDAN BİR MODELLEME DENEMESİ”

İHSAN FAZLIOĞLU OKUMALARI

Önsöz Yerine,

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'nun *"bilgi kendine kayıtsız kalan kişileri ve toplumları affetmez"* **nasihatini dikkate alarak, bilgiye ve bilginlerimize kayıtsız kalmama adına fazlioglu.blogspot.com adresinde samimi bir çalışma başlatılmıştır. Bu platform üzerinden Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'nun vermiş olduğu konferanslar, seminerler, dersler, katıldığı radyo ve TV programları, gazete ve dergilerdeki röportajları ve yazıları ile hocamız hakkında basına yansıyan diğer konular hakkında bilgi paylaşımı ve değerlendirmelere yer verilmesi amaçlanmaktadır.**

Bu kapsamda, Ahmed Yesevi Üniversitesi'nin, UNESCO Hoca Ahmet Yesevi Yılı anısına düzenlediği, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) Konferans Salonunda gerçekleşen *"Divan-ı Hikmet Sohbetleri''***nin dördüncüsüne konuşmacı olarak katılan İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'nun** *"Hakikatli ve Siyasetli İnsan Olmanın İmkânı: Işk, Sıdk ve Liyakât Kavramları Açısından Bir Modelleme Denemesi"* **başlıklı sunumunu istifadenize sunuyorum.**

Bu değerli sunumun video ve metin halini erişime açan, Türkistan'daki sesimiz Ahmet Yesevi Üniversitesi'ne, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Musa Yıldız başta olmak üzere katkısı olan herkese ve TİKA'ya teşekkürü bir borç bilirim. Bu değerli sohbetin yararlı olmasını diler, hocamıza dair elinizde bulunan benzeri dokümanları tarafımızla paylaşmanızı rica ederim.

Muhammet NEGİZ

mnergiz@live.com

21.06.2018

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE DÎVÂN-I HİKMET SOHBETLERİ:

"HAKİKATLİ VE SİYASETLİ İNSAN OLMANIN İMKÂNI: IŞK, SIDK VE LİYAKÂT KAVRAMLARI AÇISINDAN BİR MODELLEME DENEMESİ"

Cümleten Hoş Geldiniz!

Öncelikle böyle bir toplantıyı tertip eden ve beni davet etme nezaketi gösteren Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti'ne teşekkür ediyorum. Değerli dostum Musa Yıldız'ı makamında ziyaret ettim. Bana bir Dîvân-ı Hikmet hediye buyurdular. O zaman vazifemi anladım ve üç aydır Dîvân-ı Hikmet'i mütalaa ediyordum ve dün akşam bitirdim. İşi ciddiye almak lâzım. Titizlik ve dikkat ahlâktandır. Biz de vazifemizin gereğini yerine getirerek, Dîvân-ı Hikmet'i bilmiyorum kaç kişi okumuştur baştan sona ama, baştan sona okuyarak belirli kavramsal modeller çıkartmaya çalıştım. Burada da bu çıkarttığım modellerin bir tanesini sunmaya çalışacağım. Konuşmamın başlığı şudur: "Hakikatli ve Siyasetli İnsan Olmanın İmkânı: Işk, Sıdk ve Liyakât Kavramları Açısından Bir Modelleme Denemesi". Biraz ağır olacak zannediyorum.

Konuya girmeden önce şunu ifade etmek lazım. Her medeniyetin ve kültürün üç temel metni vardır. ***"Kurucu metinler"***, ***"taşıyıcı metinler"*** ve ***"öğretici-talimi metinler"***. İslam medeniyetinin kurucu metinleri, Kuran-ı Kerim ve hadis külliyatıdır. Bu metinler, bizim asgari ya da minimal metafiziğimizi, özellikle anlam değer dünyasına ilişkin minimal metafiziğimizi verirler.

Aynı zamanda bu metinler, bir medeniyetin hermonotik referans noktalarıdır. Yani o medeniyette ne tür yorumlar yapılsa yapılsın, dönüp dolaşıp geleceği, kendine atıf sistemi olarak alacağı metinlerdir. Bu metinler aynı zamanda, bir medeniyetteki anlam değer ufkunu belirlerler. Onun ötesine geçtiği zaman bu medeniyetin dairesinden de çıkmış olursunuz. Bu açıdan kurucu metinler, aynı zamanda denetleyici metinlerdir.

Taşıyıcı metinler ise, büyük oranda kurucu metinlerin yorumlarını ihtiva eden ve alt kültürlere ait olan metinlerdir. Çünkü bir medeniyeti bir ırk kurmaz. Medeniyet, her ne kadar kurucu bir milleti olsa da, büyük oranda milletler topluluğunun ortak inşa ettiği bir yapıdır. Ancak her medeniyet ailesi içerisinde o medeniyeti zenginleştiren o medeniyete katkıda bulunan farklı kültürler vardır. İşte taşıyıcı metinler, bu kurucu metinleri o kültür içerisinde yeniden dile getiren ve ifade eden metinlerdir. Bu açıdan Dîvân-ı Hikmet, Yunus Emre Dîvân'ı ve benzeri metinler, İslâm'ın, İslâm medeniyetinin Türkçe ifadeleri ve Türkçe kuruluşları olarak yorumlanabilirler.

Taşıyıcı metinler, kurucu metinleri yeniden ifadelendirir; onları güncelleştirir ve onları kamusal hâle getirir, toplumsallaştırır. Bu açıdan Dîvân-ı Hikmet başta olmak üzere, tarihimizde Türkçe telif edilmiş metinleri, kurucu metinlerin bir ifadesi, güncellemesi ve toplumsallaşması olarak görebiliriz. Bunlar aynı zamanda, bir anlam değer dünyasının, kurucu metinler tarafından belirlenen anlam değer dünyasının, katmanlı yapısını, farklı kültürlerde ifadesini bulan katmanlı yapısını da belirlerler.

Öğretici-talimî metinler ise, esas itibariyle ikiye ayrılır.

1. Sözlü kültürle yayılan, bizim geleneğimizde her ne kadar yazılı olsa da, ta köylere kadar ulaşmış, hatta Türkmenistan'a gittiğimde orada da gördüm, *Ahmediyye* ve *Muhammediyye* gibi belirli bir okuma yazma bilmeyen öbeğe, okuma yazma bilen insanların aktardığı anlam değer dünyasının bir tür popülerize edilmiş (vulgarize değil) halk tarafından oraya katılmasını mümkün kılacak bir dille yazılmış metinlerdir. Bu açıdan öğretici metinler, deyiş yerinde ise, sözlü gelenek içerisinde kurucu metinlerin ve taşıyıcı metinlerin anlam değer dünyasını, halkın idrakine aktarmak için kullanılan metinler olarak görülebilirler.

2. Diğer bir öğretici metin, talimi metin dediğimiz ise, okullarda okutulan ve o toplumun entelektüellerinin idrakini besleyen metinlerdir. Bu metinler, hem kurucu hem de taşıyıcı metinlerin bir tür pedagojik açıdan, talimi açıdan yeniden ifade edilmiş metinleri olarak görülebilirler.

İşte Dîvân-ı Hikmet, İslam medeniyeti açısından baktığımızda, büyük ölçekte bir taşıyıcı metin; ama Türk kültürü açısından baktığımız zaman ise, bir kurucu metindir. Elbette bir metni anlamak için sadece metnin içeriğiyle yetinmek doğru değildir.

Metnin hayat bulduğu; varlığa geldiği tarihsel bağlam, metin içi örgü, kullanılan kavramsal modeller ve şemalar, bütün bunlar o metni anlamak için göz önünde bulundurulması gereken konulardır. Özellikle şiir metinlerinde kavram örgüsü ve iç anlam ilişkileri son derece önemli olduğu için bu metinler üzerine çalışan kişinin olabildiğince dikkatli olması gerekir. Çünkü şiir kıyasa konu olmaz; önerme vermez; belirli bir nedensel örgü göstermez. Onun için şiir üzerine çalışan ve şiir üzerinden o dönemin entelektüel hayatı, metafiziği, varlık anlayışı ve benzeri konularda bir metin üretecek kişinin, özellikle metin içi kavramsal örgüleri ve yargıları ciddi bir şekilde göz önünde bulundurması gerekir.

Ben de bu sunumumda, yukarıda bahsettiğim ilkelerden hareket ederek, Dîvân-ı Hikmet'in kavramsal ve yargısal ilişkilerini dikkate alarak bir modelleme yapacağım. Her model bir yorumdur. Dolayısıyla benimki de bir yorum. Kişisel kanaatim, şiir müzikle birlikte insan olma bilincinin en üst ifadesidir. Başka bir deyişle, insanî ayıklığın zirvesidir. Şiir yazan bir zihniyet, ya da bir kültürü yenmek çok zordur. Özellikle bir fikir, bir entelektüel hareket, şiir üretmeye başladığı zaman onun kalıcılığı ve sürekliliği artar. Nitekim Türk tarihine baktığımız zaman Yunus Emre, Âşık Paşa gibi adlar bizim kalıcılığımızı arttıran sürekliliğimizi sağlayan ve dik durmamızı uyanıklığımızı ve ayıklığımızı örgütleyen metinlerdir. İlginç bir örnek olarak Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettiğinde ve devleti yeniden örgütlediğinde yaptığı en önemli şeylerden biri; kendisi, oğulları, veziri ve etrafındaki diğer entelektüellerle birlikte, Türkçeyi şiir üzerinden yeniden kurmaktı. Çünkü maddî vatan geçici olabilir. Bir kültürün manevî vatanı olan şiir, hiçbir zaman ortadan kalkmaz.

Bu çerçevede baktığımız zaman Ahmed Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'i, özellikle Orta Asya dünyasında dolaştığım ve gördüğüm kadarıyla, oradaki farklı siyasî teşekküller kurmakla birlikte, hemen hemen Türkçe konuşan halkların bir tür manevî vatanı olarak bugüne kadar gelmiş. Hepsinin maddî vatanı farklı olmakla birlikte. Bu çerçevede Dîvân-ı Hikmet'i okuduğumda şöyle düşündüm, ne tür bir okuma ya da ne tür bir modelleme, bu metnin en derin, en asil ve aslî özelliğini verebilir. Tespit ettiğim şudur: Elbette dediğim gibi bu bir perspektif. Başka açılardan da okunabilir. Çok çeşitli kavramları birbirleriyle ilişkilendirerek otuz sayfaya yakın kavramsal modelleme yaptım. Çok çeşitli kavramları birbiriyle ilişkilendirerek. Ama bir tanesini burada sunacağım. Yesevî'nin şikâyet ettiği konu yalgan dediği sahtelik, riya, yalan, yalancılık ve burada eşlik eden diğer kavramlar özellikle söze bağlı yaşamak. Bunun karşısında ise, ihlâs, samimiyet, ışk, sıdk, liyâkat ve mana ile yaşamak. Dolayısıyla bütün modelin dayandığı kavram çiftleri ve bu kavram çiftlerinin özeti söz ile yaşamak ve mana ile yaşamak olarak özetlenebilir. Yesevî'nin en çok şikâyet ettiği İslam'ın ümmîliğinin ve Hanifliğinin ihmal edilerek bir tür kurumsal ve kamusal riyakârlığa dönüştürülmesidir. Ümmîlik, Türkiye'de son derece yanlış anlaşılan bir şeydir. Cehaletle, okuma yazma bilmemekle eşleştirilir.

Hâlbuki "ümmîlik" bir teolojik kavramdır. Ümmî olmak demek, döneminde mevcut olan hiçbir kurumsal dine tâbi olmamak, demektir. Hz. Peygamber'in ümmî olması, okuma yazma bilmemesi demek değildir. Anneden doğduğu gibi fıtrat dinine mensup olması, dönemindeki Yahudilik, Maniheizm, Hıristiyanlık, Zerdüştlük gibi hiçbir kurumsal dine mensup olmamasıdır.

Kurumsallık ve kamusallık, bir medeniyetin sürekliliğini sağlamakla birlikte, pratik içerisinde, mümarese içerisinde, şeklî bir yapı kazanır ve o yapıya mensup olan insanlarda bir tür riyakârlık üretir. Yesevî'nin eleştirisi sadece dinî değildir. Ya da dinî derken resmî ulemaya, rusûm ulemâsı dediğimiz ulemaya değil; şeklî ilimlerle uğraşan tasavvufta sık dile getirilen kesime değil; tasavvufa da eleştiri oklarını yöneltir ve dönemindeki tasavvufî anlayışın da bir tür riyakârlığa, sahteciliğe dönüştüğünü söyler. O kadar ki, sayfa 69'da sahte ümmet ifadesini kullanır. Yani Müslümanlar o hâle geldi ki, Hz. Peygamber'in ümmetini hakikatten sahtekârlığa dönüştürdüler. Peki, bir sûfînin sahte iş yapmadığını, yalgan iş yapmadığını nereden anlayacağız? Menakıbına bakarak. Çünkü tasavvufta menkıbeler, menakıplar, bir sûfînin iddialarını epistemolojik kontrolünü sağlarlar. Çünkü insanın sureti ancak sîretinde tecelli ederler. Eğer insanın sîreti yalgan değilse, sahte değilse, o sîretin dayandığı sûret ve fikirler de sahte değillerdir. Bunun için Yesevî'nin sık sık vurguladığı gibi bir insanı tanımak, onun yoluna, yoldaşına ve yol alış tarzına bakmakla, bakılmakla mümkündür. Yesevî daha da ileri giderek bu eleştirileri sadece dönemindeki kendi dışındaki ötekilere yapmaz. Kendini de eleştirir. Fütüvvet ve melâmet ona göre kendini eleştirmeyi gerektirir. Şüphesiz Yesevî'nin ki bir sohbet, bir tespit, sohbet üzerinden verilen bir tespit. Fakat biz biliyoruz ki, kendisi sıkı bir medrese eğitimi almıştır. Sebepsiz, nedensiz tespit, bir malumattır. Bunları nedenlemek de gerekir. Çünkü bilgi, nedenlenmiş malumattır. Yesevî'ye göre bunun nedenleri nedir? Niçin kendi dönemindeki Müslümanlar bu yalganlık içerisinde, riyakârlık içerisinde yaşamaktadırlar?

1. Ben ve benlik iddiası, kibir. Ehl-i irfana göre kibir ile şirk, yazı tura gibidir. Şirk, Tanrı'ya başka bir şeyi şerik koşmak iken; kibir, kişinin kendisinin Tanrı'ya şirk koşmasıdır.

2. Dünyayı biriktirenler. Çok güzel bir tabir. Onun tabiridir bunlar. Dünyayı biriktirmek doğal olarak dünyaya tapmayı doğuracağı için riyakârlığı ve sahtekârlığı arttırmaktadır.

3. Dini eylemlerinde kâr zarar hesabı yapanlar. Yesevî'ye göre, önceden düşünülmüş her türlü dinî eylem, sevapları siler. Şöyle diyor: Tanzim edilmiş hesap iş siler. Dinî yolculukta yolun sonuna göre düşünmek, kibir olarak kabul edilir.

4. Daha da korkunçtur. Akıbetinden emin olanlar. Hiçbir mümin, yaptıkları ve ettiklerinden hareket ederek bir kıyas yapıp akıbetinden emin olamaz. İmandan emin olmak, küfürdür. Akıbetinden emin olanlar, ilginç bir şekilde, diyalektik bir şekilde

Allah'tan ümidini kesenlerdir Ahmet Yesevi'ye göre. Allah'tan ümidi olanlar kesinlikle akıbetinin garantili olduğunu düşünemezler. Çünkü Hz. Peygamber'in ifadesiyle *"Bu dinin peygamberi benim, ben bile akıbetimden emin değilim"*. Onun için sık sık divanında şunu söyler: *"Hiç bilmem, nasıl olacak benim işim"*. Emin değil. Nitekim hayatını yaş yaş anlattığı şiirinde de, biraz önce bir bölümünü arkadaşımız okudu, tek tek kendisinin nakisalarından ve eksikliklerinden bahseder.

Yesevî'ye göre, bu anlattıklarımız ve bunları yapanlar ciddi bir riyakârlık içerisindel bulunmaktadırlar. O, riyakâr insanı, şeytan atına gem vurmadan -yani şeytanı bir at olarak görüyor- binen kişiye benzetir. O kişi, kendinden geçemez; dünyayı tepemez. Nefsi büyük, dini bozuktur. O kadar ki, bu insanları yalanlar yakar. Tabii, bu anlattıklarımız bireysel düzlemde gerçekleşen bir şey değildir, Yesevî'ye göre. Çünkü yalganlık, sahtekârlık, riyakârlık, yalancılık, sözde yaşamak ferdî bir olay değil, bütün toplumu ve hatta bütün insanlığı yakından ilgilendirir. Çok ilginç bir şekilde Divan'da bununla alakalı söyleyişleri çıkarttığımız zaman, yalgan bir ortamda nasıl bir manzara tecelli eder, şunları söyler:

1. Sevgi ve şefkat gider.

2. Edep ve hayâ kaybolur.

3. Müslüman, Müslüman'ı öldürür.

Şöyle diyor: "Müslüman müslümanı eyledi kâtil" (s.191). "Âdemoğlu birbirini yer yutar". "Dünya için, iman, İslâm dinini satar". "Haksızlık tutulur haklının işleri batıl kılınır.", "Yöneticiler edipler yalan söyler ve zulmeder". "Hatır kalmaz; vefa ortadan kaybolur". "Cömertlik gider; adalet yok olur". "Dualar kabul olmaz, belalar çoğalır". "Özellikle o toplumun bilenleri zalim olur". Şöyle diyor: (s.194-195) "Hoş geldin deyiciler, bilgin oldu". Bunu yazıp fakültedeki odama asmaya karar verdim. "Hoş geldin deyiciler bilgin oldu". Yağcılar, üçkâğıtçılar, numaracılar âlim oldu, demek istiyor. Çok güzel bir ifade kullanmış. Peki, bu tespit ve bunun nedenleri belirlendikten sonra çözüm dedir?

Peki, yalganlıktan nasıl kurtulunur? Bu riyakârlık ortamı, bu sahtekârlık ortamından nasıl kurtulabiliriz?

Üç kavramı Divan'ında sık sık kullanır Ahmed Yesevi. "Âşık olmak", "sadık olmak yani doğru olmak" ve "layık olmak". Buradaki aşk ya da ışk, tasavvufta kullanılan genel anlamı yanında, Yesevî'nin Divan'ında ihlâslı olmak anlamına da gelir. Buna da çok dikkat etmek lazım, metni okurken. Bu kavramı ilginç bir şekilde hep birlikte kullanır. Bir şeyi ışk ile yapmak, Ahmet Yesevi'ye göre, bir şeyi ihlâslı ve dürüst yapmak anlamına gelir.

Her ne eylesen aşk ile eyle,
Aşksız insan kişi değildir.

Ben, aşk kelimesini kullanmayı pek sevmiyorum. Çünkü çok alçaltıcı bir anlamı var günümüzde. **Işksız kulluk, taharetsiz yaşamaya benzer. Işk, kalbin taharetidir. Ahlak ise, aklın taharetidir. Hileci olmayın âşık olun. Âşık olsan sadık ol. Hile hurda işlerden uzak dur.** Bakın hepsi ihlâs ve diğer kavram çiftleri ile alakalıdır.

Yesevî'ye göre, söz ile yaşamaktan mana ile yaşamaya geçmenin asgari şartı, ihlâstır; samimiyet ve dürüstlüktür. Peki, böyle bir durumu nasıl sağlayacağız? Çok beyit var. Onları tek tek okuyarak vaktinizi almayayım. Konunun derinliklerine devam edelim. Peki, nasıl buna ulaşacağız? Nasıl bu yalgan ortamda âşık olalım? Efendim, sadık olalım. Bunlar dolayısıyla bize bir liyakat kazandıracak layık olacağız. Hem Tanrı'ya layık olacağız; hem kendimize; hem de topluma.

Çünkü Yesevî için esas olan kişinin kendidir. Kendisine layık olması lazım öncelikle. Kendisine sadık olması lazımdır. Kendisine âşık olmalıdır. Kendisi dürüst olmalı anlamında. Bu ortamdan ve bunun yarattığı tehlikeleri de gördük, kendi toplumunda da örneklendirdi bize. Bundan kurtulmanın yolu nedir? Yine modelimize göre, Yesevî'ye göre bundan kurtulmanın pek çok yolu olmakla birlikte en temel yolu, öz olarak kullandığı özlük bilinci, kendilik bilincidir. Yani her tür eylemimizde özümüzün eşlik etmesi bir bilincin bir yakaza hâlinin eşlik etmesidir. Bir uyanıklık hâlinin eşlik etmesidir. ***"Özü okumak", "özü vurmak", "özü ortaya koymak", "özünü bil", "özün bilince ilmin ile amel kıl"*** gibi pek çok, yaklaşık otuz kırka yakın ifadesi var Divan-ı Hikmet'te. Dolayısıyla bir insan tasavvuftaki teknik tabiriyle, tahkik yapmadan kendi işine düşmeden ve düşünmeden, kendisiyle hemhâl olmadan ve halleşmeden, hayatında bir kere dahi olsa kendi ile hesaplaşmadan kendi nefsiyle vuruşmadan diyor -nefsiyle vuruşmak tabirini kullanıyor kendi nefsiyle vuruşmadan; hu testeresiyle nefsini biçmeden; kesinlikle bir insan, dışarı çıktığında eylemlerine bilinç eşlik etmez. Çünkü insanın, varlığını, kendi varlığını idrak etmeden başkalarının varlığını idrak etmesi; kendi varlığını takdir etmeden başka varlıkları takdir etmesi mümkün değildir. Bunun psikoloji açısından böyle olduğunu biliyoruz zaten. Elbette böyledir. Deli, delidir. Çünkü özlük bilinci yoktur. Çocuk mesul değildir, çünkü özlük bilinci yoktur. Ama bunun bütün dinî eylemlerimizde, yaşama tarzımızda, yol alış tarzımızda en temel ilke olduğunu pek çok ifadesinde Ahmed Yesevî ortaya koyuyor.

Peki, kendilik bilincini nasıl elde edeceğiz? Özlük bilinci diyor tabi ki. Kendi kelimesini kullanmıyor. Daha çok… Şunu yeri gelmişken söyleyeyim: Yesevî'de nefs olumsuz; öz olumlu bir anlam ifade eder. Nefs, daha çok şeytanî tarafımıza denk gelir. Divan-ı Hikmet'te en azından benim gördüğüm nefsten bahsettiğinde olumsuz bir durumdan bahseder. Ama öz nefsin de altında olan daha özsel bir şey diyeceğim ama öz, özsel bir tekrar oldu. Fakat özseli günümüz Anadolu Türkçesindeki anlamında kullanıyorum. Daha zeminde daha ana dilimizde söylersek essensiyalist bir temel

oluşturur. O açıdan öz, her geçtiğinde Yesevî'nin ifade ettiği insanın birey olarak fert olarak yaşama atılımını mümkün kılan en temel taşıyıcıdır. Bunu nasıl yakalayacağız? Böyle bir özün bilgisini nasıl elde edeceğiz? Şüphesiz bunu Kur'an-ı Kerim'den hadislerden hareket ederek elde edebiliriz. Bunu eğitim öğretim yoluyla; terbiye ve talim yoluyla da aktarabiliriz. Ama burada bahsedilen dışarıdan bir öğretim değil, içeriden eğitim nasıl mümkündür? Burası önemli. Çünkü tasavvuf ve irfanda nihai amaç, yapılıp edilenlerin dışarıdaki bir sahneye göre yapılması değildir. Yani dışarıda bir müzik çalıyor, ona göre oynamak tasavvufî bir tavır değildir. Müzik içerden çalması lazım. Makamlar içeriden gelmesi lazım. Siz o müziğe ve makama göre kendinizi ayarlamanız gerekir. Çünkü dışarıya göre yapılan her ayarlama, bir riyadır. İnsanın kendini dışarıdaki bir miyara göre ayarlaması; dışarıdaki bir ölçeğe göre kendine çekidüzen vermesi ilk başlangıçta olmasa bile nihayetinde bir hesaba dayanır.

Öz kavramı, benim teşbihimle bir atom bombası patladığında nasıl bir enerji ortaya çıkartırsa, öz, Ahmet Yesevî'ye göre böyle bir enerji yoğunlaşmasıdır. Yani bütün o insan dediğimiz bireyin ferdin, en yoğun çekirdeğidir. Dolayısıyla kararların, nihai yorumların, ilkelerin bu yerde alınması gerekir. Öz bilinci ya da özlük bilinci ya da kendilik bilincinin sahih bir şekilde inşa edilebilmesi için, ölüm bilinciyle birleştirilmesi gerekir. Burası son derece önemli. Şaşırdım. Çünkü ben bu konularla ilgili Dîvân-ı Hikmet'i okumadan önce de yazılar yazmıştım. Demek ki, hani ben Ofluyum, direkt Allah'a bağlıyım, derdim. Demek ki herkes direkt Allah'a bağlıymış. Böyle bir problem yaşadım açıkçası. Şaka bir yana, ben bunlarla ilgili birkaç yazı yazmıştım. Ölüm bilinciyle alakalı olarak. Ahmet Yesevî'nin Dîvân'ında neredeyse dörtte birlik bir bölüm, ölüm bilinciyle alakalıdır. Çıkarttığım otuz sayfalık özetin neredeyse on sayfası, ölümle alakalı. Şimdi burada bu konu üzerinde biraz durmak istiyorum.

Kur'an-ı Kerim'de bildiğiniz gibi ayet-i kerimede ***"El-hayatü'd-dünya ve'l-ahire"*** tamlaması vardır. Bu son derece önemli. Çünkü bu tabirde dünya hiçbir zaman isim olarak kullanılmamıştır. Kur'an-ı Kerim'de dünya, isim olarak kullanılmaz; sıfat olarak kullanılır. Ahiret de öyle. Burada mevsuf olan, sıfat olan, öz olan, taşıyıcı olan ya da mantık terimiyle mevzu olan, hayattır. Dolayısıyla İslam dünya görüşüne göre, hayat süreklidir. Dünya, yakın hayat, yakın demektir malumunuz. Ahiret ise öteki hayat. İkisi de sıfattır. Sıfatları attığınızda mevsuf kalır; mevsuf da hayatın kendisidir. Hayat, Cenabı Hakk'ın el-Hayy isminin bir tecellisi olması bakımından ebedî ve ezelîdir. Bu nedenle ölüm, yok olmak değildir, İslam hayat anlayışına göre.

Ben bunu şöyle ifade etmiştim: Müslüman var olur; var ölür; ama yok olmaz. Yani varlığı hep devam eder. Şimdi benzer ifadeleri Yesevî'de de görmek şaşırtıcı. Gerçi Hz. Ali'ye nispet edilen bir cümlede ***"Kim ölümün yokluk olduğunu zannederse, onun yokluğu doğmakla başlar."*** der. Çok ilginçtir. Doğduğun anda yokluğun başlıyor; eğer ölüm yokluksa. Çünkü niye? Yine Ahmet Yesevî'nin ifade ettiği gibi; daha önce Ömer Hayyam'ın ifade ettiği gibi; ölüm, insana özgü bir şey; insan ölür ve doğduğu anda ölüme hazırız demektir.

Daha doğrusu, anne karnında canlandığımız an ölüme hazırız. Ölüme doğrudur insan, insanın yönü ölüme yönlenmiştir, der sufiler. Bu açıdan zaten İslam medeniyeti bununla alakalı, Yesevî'nin dile getirdiği ifadelerle alakalı olarak, hazır bir veri sunuyor bize.

Ancak burada ölüm bilinci ile ölüm korkusunu birbirine karıştırmamak lazım. Ölüm korkusu, bilincin eşlik ettiği bir duygu değildir ve bilincin eşlik etmediği tüm duygular ahlaksızlığın kaynağı olurlar. Dolayısıyla burada Yesevî'nin, tasavvufun ve irfanın bahsettiği ölüm korkusu değil; ölüm bilgisidir. Sır tabirini de kullanır Yesevî. Bu çok ilginç bir şey, sır. Nitekim Alman filozofu Schopenhauer benzer ifade kullanıyor, ayrı kültürlerde olmasına rağmen "Işk ile verileni ölüm ile alan nedir?" diyor. Aynı ifadeyi Yesevî'de görüyoruz. Aynı ifade. Bu sır nedir? Şimdi dolayısıyla İslam hayat görüşüne göre, öz bilincini elde etmemizin asgari şartı; kendimizi, benliğimizi, özümüzü ölümle ilişkilendirmemiz gerekir. Bu da yetmez. Aynı zamanda kökenimizle de ilişkilendirmeliyiz.

Dolayısıyla, üç temel kavramı, bir süreklilik içerisinde, idrak etmeliyiz: ***Mebde', me'âş ve me'âd. Yani (mebde') köken, (me'âş) yaşam ve (me'âd) geri dönüş.*** Bu üçünü konuşurken, belirli bir bilgi analizi yaparken, farklı kavramlarla ifade etsek de - çünkü bilmek ad vermektir; kavramsallaştırmaktır, başka çaremiz yok, idrakin doğası bu- ama Yesevî'ye göre bunlar tek bir sürecin farklı adlarıdır. Nedir o süreç? Hayat. Hayat süreci. Hayat, Hayy isminin bir tecellisi olduğu için ezelî ve ebedîdir. İnsan da özü itibariyle ezelî ve ebedîdir. Öyleyse benlik bilinci elde etmemizin asgarî şartı, hayatı bir süreklilik olarak idrak etmek ve ölümü yokluk olarak görmemek. Bu muazzam bir tespit. Yani olmayı ve ölmeyi, varlığın ik farklı tecellisi olarak görmek, iki farklı yüzü olarak görmek. Ölmeyi yok olmak değil de; var olmanın başka bir ifadesi olarak fark etmek. Fakat sadece bir enformasyon bir malumat olarak değil, bir bilinç hâline getirmek son derece önemlidir.

Daha önceki yazılarımda ifade ettiğim gibi modernizm, ölümün itibarsızlaştırmasıyla başlar. Çağdaş dünyada ölüm, itibarsızlaştırılmıştır. Nasıl ki börtü böcek ***"öldüğünde"*** toprağa karışır giderse, insan için de benzeri bir sürecin geçerli olduğu dile getirilmiştir. Ölümün itibarsızlaştırılması, özellikle Batı Avrupa'da Rönesans ve modern bilimin ortaya çıkmasıyla başlayan, bizim bilim felsefesi ***"dis-enchantment"***, anlamdan arındırma dediğimiz bir sürecin sonucudur. Anlamdan arındırma, esas itibarıyla kelamın başlattığı harekettir. Onun özeti şudur: Teknik konulara girmek istemiyorum. ***"Maddî evrende Cenab-ı Hak dışında spiritüel, mistik, fail bir güç yoktur; her şey maddedir. Mutlak anlamda tek fail Tanrı'dır, diğerleri hep âmildir."*** ilkesi, özellikle İbn Meymun'un *Delâletü'l-Hâirin* adlı eseri Latinceye tercüme edildikten sonra yayılan bir fikirdir. Ama bu mübalağa edilmiş, insana da uygulanmıştır. İnsan da anlamdan arındırılmıştır. Hâlbuki anlam, insanın kendisidir; bizim geleneğimizde.

Ağaçta anlam var mı yok mu? Bu bizim bilgimiz dışında. Bilemeyiz. Evrende anlam var mı yok mu? Bunu bilemeyiz. Bunları biz yüklüyoruz, olabilir. Ama o anlamı üreten ve yükleyen insan, özellikle insanın o kendiliği, benliği anlamın kaynağı olduğu için, insanı da anlamdan arındırmak demek, Kant'ın ifadesiyle, ***"İnsanı makineleştirmek"*** demektir ki, yine Kant'a göre, insan onuruna yapılmış en büyük saldırı budur.

Şimdi iki farklı kültürden gidiyoruz dikkat ederseniz. Bir tarafta Batı Avrupa, özellikle Alman kültürü, buradan hareket ederek gaistik bilimleri, manevî bilimleri kurma hareketini başlatmıştır ***Kant, Heidegger, Schelling, Schopenhauer***, efendim ***Fichte, Haeckel*** ta ***Meinecke***'ye kadar gelen süreç içerisinde, insanın makineleştirilmesine karşı çıkarak, insanı şiir üzerinden, müzik üzerinden, tarih üzerinden gaistik yani manevî bilimler dediğimiz bilimleri kurarak, anlam bilimleri hatta meşhur ***Arendt***'i bilir sosyal bilimci arkadaşlar, açıklamacı bilimler explanation yapan ve anlayıcı bilimler, understanding; işte açıklamacı bilimler, doğa bilimleri, anlayıcı bilimler beşerî sosyal bilimler. Bu ayırımı da Alman kültürün yaptığını biliyoruz. Dolayısıyla benzer bir meselenin aynı çerçevede; fakat başka bir bağlamda gündemde olduğu görülüyor.

1860'tan sonra Avrupa'nın büyük şehirlerinde mezarlıkların şehir dışına taşınması da ölümün itibarsızlaştırılmasıyla son derece ilgilidir. Çünkü mezarlıklarla yaşamak, modern insanı rahatsız eder. Benim gezdiğim Berlin, Viyana ve Budapeşte'de bunu yakinen müşahede ettim. Arabayla gidiyorsunuz mezarlıklara. Hâlbuki biz ise, sadece İslam medeniyeti değil, bütün kadim medeniyetler, mezarlıklarla birlikte yaşarlar. Onun için Yahya Kemal'e 1950'lerde ***"İstanbul'un nüfusu kaç"*** dendiğinde, ***"90 milyon"*** diyor. Türkiye'nin nüfusu 18-20 milyon, verdiği cevap çok ilginçtir: "***Biz, ölülerimizle birlikte yaşarız. Nüfus sayımızda bizim mezarlıklarımız da dâhildir o nüfusa."*** Bugün böyle bir bilincimiz var mı? Hiç zannetmiyorum. Hepimiz ölümden kaçıyoruz, gürültüye sığınıyoruz. Burada anlattığımızı kendi nefsimize uygularsak tehlikeli bir hâl alabilir. Onun için onu geçiyorum hemen.

Biraz önce ifade ettiğim gibi ne Yesevî, ne de diğer arifler, sûfîler, ölüm korkusundan bahsediyorlar. Zaten mü'min bir insanın ölümden korkması düşünülemez elbette. Biraz önce dediğim gibi, bilincin eşlik etmediği her eylem nasıl ahlaksızlık yaratıyorsa, Yesevî'ye göre, ölüm korkusu da, -korku bilincin olmadığı yerde ortaya çıkar- ölüm korkusu da, eğer ona bilinç eşlik etmiyorsa, bir bilince dönüşmüyorsa ahlaksızlığın kaynağıdır.

Şimdi burada Yesevî'de benim daha önce pek görmediğim, okumalarımda rastlamadığım bir durum var. Karşılaştım ve şaşırdım biraz açıkçası. Bilgi ile hikmet ilişkisi ilginç bir şekilde kuruluyor Yesevî'de. Bilgiyi son derece önemser. Yeri gelmişken şunu söyleyeyim: Söz önemsiz değildir Yesevî'de; eksiktir sadece. Bunu da göz önünde bulundurmalıyız. Yani klasik, kadim İslam düşüncesi, olgu ve olayları yan yana koyarak düşünmez, üst üste koyarak düşünür; ya ya da ayırımı yoktur bizde.

Her şey yerinde olmak kaydıyla, alt ve üst eşiği belirlenmek kaydıyla, insan için gereklidir. ***Sözü reddetmiyoruz*** diyor Ahmed Yesevî. Çünkü söz, dünyayı mamur eder. Ne demek? Bilim, bilgi, kavl/ söz dünyayı mamur eder. Çünkü biz bütün bu yapıları bilgiyle koruyoruz; sözle kuruyoruz. Devleti, milleti, toplumu sözle idare ediyoruz. Bu tek başına kaldığında problem yaratır. Yani eksik kaldığında. Yoksa sözün başladığı ve bittiği yer, iyi tespit edilirse -buna alt eşik ve üst eşik adını veriyoruz- her insanî eylemin, her insanî yeteneğin alt ve üst eşiği iyi tayin edilebilirse ve yerinde kullanılırsa; yerinde tutulursa hiçbir mahzuru yoktur; hiçbir sakıncası yoktur. Dolayısıyla sözü reddetmiyor Yesevî.

Sadece sözde kalmak, bir süre sonra riyakârlığa neden olur. Onu tamamlamamız lazım; hâle çevirmemiz, manaya çevirmemiz gerekiyor. Bilinç, manadır. Öz, manadır. Kendilik bilinci, manadır. Burada dediğim gibi dışarıdan bir şey kastetmiyorum. Basit bir cümle anlamı değil bu. Sözlük anlamı değil. Doğrudan insanın yüklediği özsel atılımla yüklediği yapıdır.

Burada bilgi, bilgi olması bakımından değerli olmakla birlikte, hikmete nasıl dönüştürülmelidir? Şimdi bu çok ilginç. Biz, hikmeti genelde felsefî çalışmalarımızda, bilginin bir üst ifadesi olarak kullanıyoruz. Ama Yesevî bilginin hikmete dönüştürülmesinden bahsediyor. Nasıl yapacağız bunu? Şöyle söyleyebiliriz. Söze anlam katmak; ya da söze mana katmak eşittir hikmet. Doğru. Fakat bunu anlattıklarımızla ilişkilendirerek şöyle der: Bilginin hikmete dönüştürülmesi, bilgiye ölümün bilgisinin katılmasıyla mümkündür. Bu bilgiyi genişletir; derinleştirir. Şimdi bu çok ilginç bir şey. Yani şunu demek istiyor: Eğer bilgi, Hz. Ali'ye nispet edilen Kelam-ı Kibar'daki gibi düşünülürse, yani Hz Ali diyorlar ki, ***bilgi nedir?*** Diyor ki, ***"Bilgi, ilmü min eyne, ilmü fî eyne, ilmü ilâ eyne'nin toplamıdır."*** Ne demek? Nereden bilgisi? Nerede bilgisi? Nereye bilgisi bir araya getirildiğinde bu ilimdir, diyor. Bir kere bilgiyi bu şekilde gördüğünde o hikmet adını alır Yesevî'ye göre. Şimdi biz genelde modern hayatta sadece buranın bilgisini önemsiyoruz. Atom altı yapılara iniyoruz küçük ölçekle; büyük ölçekle astrofizik yaparak evrenin sınırlarını paralel evrenlere kadar gidiyoruz. Burada bir sıkıntı yok. Bu sağı ve solu eksik olan bilgidir; ya da altı ve üstü eksik olan bilgidir. Köken ve dönüş bilgisini mebde' ve me'âd bilgisini kattığımızda, o bilgi hikmete dönüşür. Peki, yeterli midir? Bu da çok önemli. Yeterli değildir; bu neticede nazarî, teorik kalan bir eylemdir. Ne yapacağız? Bunu eyleme dökeceğiz.

Ele ve eyleme inmeyen bilgi, yine Hz. Peygamber'in hadisinden ilham alarak Yesevî'nin kullandığı gibi, eşek olmaktır. Yani taşıyorsun o kadar yükü. Kitap yüklü merkep olmak demektir. Bilgi eyleme inmelidir. ***İbn Haldun***'un ***Mukaddime***'de söylediği gibi, insanı insan yapan iki temel yeti var: Akıl ve el. Bu iki gücün ürettiği iki yapı insanlığı kurar. Fikir ve iş, amel.

Dolayısıyla Yesevî de başka bir açıdan bunu söyler. Bilginiz, tabi burada artık bilgi sadece buradanın bilgisi değil, buradan yani ***"-den", "-da" ve "-e"*** bilgisi. Nasıl diyeceğiz bunu anlayamadım ki? Yani 'İlmü min eyne, ilmü fî eyne, ilmü ilâ eyne' bu bilginin toplamı, bilgi artı eyleme dönüştürdüğümüzde hikmet eylemiş oluruz. Hikmet, adaleti doğurur. Dolayısıyla itidal üzerine yaşamış oluruz. Denge üzerine yaşamış oluruz. İtidal. Yani ümmet-i vasat tabirini, itidal olarak tercüme, tefsir edebilirsiniz. Oradaki vasat olmak demek, matematiksel geometrik bir orta değildir, itidal üzerinde olmak. İşte Yesevî'ye göre hikmet, itidali yaratır. Zaten biliyorsunuz klasik ahlak teorisinde de hikmet, itidal ile aynı şubeye mensuptur.

Evet toparlayalım. Bizar geniş hacimle bir toparlama yapalım. Peki, bir insanı bütün bu anlattıklarımızı düşünmeye nasıl sevk edeceğiz? Tamam, terbiye yapıyor aileler. Okullarda eğitim de veriyoruz. Toplumsal bir organizasyonumuz da var. Sürekli eğitim dediğimiz bir şekilde insanları eğitiyoruz da. Her insan bununla hemhal olmuyor mu? Bunu nasıl yapacağız? Bu yakaza hâlini, bu uyanıklık hâlini, bu sözden manaya geçiş ya da ikisini birlikte bir arada tutma, bu özlük bilinci -saydıklarımız bütün konuşma boyunca- bunu nasıl gerçekleştireceğiz? Burada Yesevî'nin söylediği, insanları dertlendirerek. Dert, bütün bu arayışı boşandıran tetikleyici güçtür; enerjidir. ***"Dertsiz insan, insan değil. Bunu anlayın. Aşksız insan, hayvan cinsi bunu dinleyin."*** diyor ***Ahmed Yesevî.*** Başka ne söyleyeyim. Yoruma açık, yorumlanacak cümle değil bu. Dertsiz insan, insan değil. Burada dert, tabîi geçinme derdi, kira derdi, makam mevki derdi değil ha. Hele biraz Türk iseniz, siyaset derdi de değil. Ankara'da da bu laf söylenir mi be? İstanbul'dan gelince böyle ayar bozukluğu oluyor.

1991'de Şam'a gittiğimde üniversiteyi ziyaret ettim. Yaş elliyi geçince hatıraları anlatmak lazım. Meslektaşlarımızı ziyaret ettik üniversitede. Konuşuyoruz. Dedi ki orada bana bir Profesör***: İhsan Bey, bir Türk bir şehre gittiğinde, geldiğinde ilk neyi sorar?*** Bu gerçekten başka kültürlerin ve milletlerin sizin hakkınızda kanaatlerini çok ciddi bir şekilde okumanızda fayda var. Sizin göremediğiniz şeyleri görüyorlar. Dedim: ***Ne bileyim ben. Türk olduğum için bilmiyorum. "Burayı kim yönetiyor? Müdür kim?"*** Şaşırdım. ***"Niye?"*** dedim***. "El koyacak"*** dedi. Adam kimin yönettiğini bilecek ki, onu devirecek el koyacak. Bu işin esprisi. Efendim. İngiltere mi? Hayır yok. O başka; o kadar derin gitmeyelim; yanlış anlar arkadaşlar. Hepsi vazifelerinden istifa eder şimdi; sıkıntı yaratmayalım.

Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Musa Yıldız, Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'na plaket takdim etti.

Evet, buradaki dert metafizik bir dert. İnsanın doğrudan anlamına taalluk eden bir dert. İnsan nedir? Niye vardır? Bir varoluş sorusudur bu. Oradaki derdi kastediyor. Yoksa günlük hayatta onlar da dert. Her zaman alıntılamaktan bıkmadığım Gazalî'nin bir cümlesini söyleyeyim: ***"Emân olmadan iman olmaz. Maddî güvenlik olmadan manevî güvenlik, metafizik güvenlik olmaz".*** Âşık Paşa bile Anadolu'nun hec ü merci içerisinde benzer şeyler söyler Garib-nâme'de: ***"Önce emân, maddî güvenlik sonra iman"***. Emânın kalitesi imanın kalitesine etki yapar. Gayet doğal bir şey; insanî bir şey. Yani insan ölüm korkusundayken ben neyim sorusunu sormaz herhâlde. ***Ne olacağım ben? Zaten oluyorsun. Ne olacağım?*** diye sorulmaz. O açıdan burada kastedilen maddî bir soru değil. Doğrudan kişinin kendisine ilişkin muhasebesi ve sorgulamasıdır. Dert, budur. Bir kere kendine bu soruyu sormak ve buradan yola çıkmak bütün bu ve bundan önce anlattıklarımızı idrak etmek, yakalamak için şarttır. Onun için, dertsiz insan, insan değil. Bunu anlayın, diyor; vurgu yapıyor.

Neticede bütün anlattıklarımız söz ile mana, söz ile yaşamak ve mana ile yaşamanın özetidir. Yesevî şöyle diyor: ***"Söz, başka gönül başka olmasın, İş bu sözün manasını talip olanlar anlasın".***

Teşekkürler.

Kaynak:

Dîvân-ı Hikmet Sohbetleri (2018). Editör: Zülfikar Güngör. – Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 53-65.

Not:

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'nun "Hakikatli ve Siyasetli İnsan Olmanın İmkânı: Işk, Sıdk ve Liyakât Kavramları Açısından Bir Modelleme Denemesi" başlıklı konuşmasının metnini, video halini ya da ses kaydını http://fazlioglu.blogspot.com/2018/06/prof-dr-ihsan-fazlioglu-ile-divan-i-hikmet-sohbetleri-hakikatli-ve-siyasetli-insan-olmanin-imkani-isk-sidk-ve-liyakat-kavramlari-acisindan-bir-modelleme-denemesi-pdf.html adresinden temin edebilirsiniz.

- **Blog Archives**

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu: "Tarihten çekilen Türkler değil Osmanlılardır"

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu: "Tarihten çekilen Türkler değil Osmanlılardır" Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu ile gerçekleştirilen müla...

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu: Medeniyet Okumaları Notları

Dîvân-ı Hikmet Sohbetleri/Prof. Dr. İhsan FAZLIOĞLU/Hakikatli ve Siyasetli İnsan Olmanın İmkânı: Işk, Sıdk ve Liyakât Kavramları Açısından Bir Modelleme Denemesi

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu: Medeniyet Okumaları Notları Yeni Akademik Yılımızda da Medeniyet Okumaları'na Yoğun Katılım (Birinci Ders). ...

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu: "Ne Hintli bilgeler gibi sadece 'kendini', ne de İskender gibi yalnızca 'dünya'yı fethetmek…"

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu ile gerçekleştirilen Arka Kapak dergisi röportajını iktibas ettik. " Ne Hintli bilgeler gibi sadece ...

Prof.Dr. İhsan Fazlıoğlu: "Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi"

Prof.Dr. İhsan Fazlıoğlu: "Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi" Alanında saygın bir yere sahip olan i...

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu Arşivi: Konferanslar, Seminerler, Dersler, Programlar, Okumalar

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu Arşivi: Konferanslar, Seminerler, Dersler, Programlar, Okumalar Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu tarafından verilen k...

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu Osmanlı Klasik Dönemi Düşüncesi Dersleri Arşivi

Osmanlı Klasik Dönemi Düşüncesi Dersleri Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu tarafından İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde verilen Osmanlı ...

İHSAN FAZLIOĞLU: "ÂMENTU'NÜN BEDELİNİ ÖDEMEK -Ne Yapmalı? Bedel, Bakış ve Süreklilik"

İHSAN FAZLIOĞLU, İLEM (İLMÎ ETÜDLER DERNEĞİ YAZ OKULU AÇILIŞ DERSİ) ÂMENTU'NÜN BEDELİNİ ÖDEMEK -Ne Yapmalı? Bedel, Bakış ve Sürekli...